

РОЛЬ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

ROLE OF INSTITUTIONAL ENVIRONMENT IN THE CONDITIONS OF INNOVATIVE ECONOMY

Проведено аналіз сучасних концепцій (еволюційна теорія інститутів, теорія «інституціональної трансплантації», теорія організаційних платформ, створення інститутів розвитку). Виявлено особливості та можливості інституціональних перетворень у галузі підтримки розвитку промислових підприємств інноваційного спрямування. Сформульовано та обґрунтовано принципи інституціоналізації щодо значення держави в вимогах інноваційної економіки і модернізаційних процесах та технологічного росту підприємств промисловості.

Ключові слова: інститут, інноваційна економіка, науково-технічний прогрес, конкурентоспроможність.

Проведен анализ современных концепций (эволюционная теория институтов, теория «институциональной трансплантации», теория организационных платформ, создание институтов развития). Выявлены особенности и возможности институциональных преобразований в области поддержки развития промышленных предприятий инновационного направления. Сформулированы и обоснованы принципы институционализации относительно значения государства в требованиях инновационной экономики и модернизационных процессах и технологического роста предприятий промышленности.

Сформулированы и обоснованы принципы институционализации относительно значения государства в требованиях инновационной экономики и модернизационных процессах и технологического роста предприятий промышленности.

Ключевые слова: институт, инновационная экономика, научно-технический прогресс, конкурентоспособность.

The analysis of modern concepts (evolutionary theory of institutions, the theory of «institutional transplantation», the theory of organizational platforms, creation of development institutions). Given features and capabilities of the institutional reforms in the field of support of development of industrial enterprises innovative directions. Formulated and obgruntovannya principles of institutionalization relative to the value of the state's requirements of innovative economy and modernization and technological growth of industrial enterprises.

Key words: institute, innovative economy, scientific and technical progress, competitiveness.

УДК 330.341.2:001.895

Однорог М.А.

к.е.н., доцент,

докторант відділу теорії економіки

і фінансів

Науково-дослідний фінансовий інститут

«Академія фінансового управління»

Міністерства фінансів України

Постановка проблеми. Інституціоналізація інноваційної сфери свідчить про наміри господарюючих суб'єктів створити сприятливе середовище у вигляді впровадження відповідних норм та правил за допомогою механізмів правово-економічної регулюючої діяльності для інновацій. Недовершене інституціональне забезпечення в сфері інноваційної діяльності в державі обумовлене слабкістю інститутів формального характеру (суспільні та державні установи, рівень професійної та вищої освіти, процес росту фінансового ринку, незалежність судової влади, права власності, захист в сфері інтелектуальної власності, технологічна озброєність), а також недовершеністю неформальних інститутів (існування людського капіталу, рівень в області громадської культури, довіра суспільства до існуючої влади) та присутністю інституціональних пасток (тінізація економіки, корупція, влада-власність).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням щодо виведення на ринок інновацій та впровадження присвячено праці багатьох учених, зокрема, необхідно відзначити вклад у розробку проблематики інноваційного розвитку Й. Шумпетера. Значна увага методологічним і теоретичним засадам інституціонального середовища в умовах інноваційної економіки приділяється у працях таких вітчизняних дослідників як Т. Гайдай [1], С. Гасанов [2], В. Гриценко [3], Т. Єфименко [4], О. Катиграбова [5], П. Леоненко [6], В. Тарасевич [7] та ін.

Постановка завдання. Метою статті є розробка науково обґрунтованих пропозицій щодо визначення ролі інституціонального середовища в умовах інноваційної економіки.

Вклад основного матеріалу дослідження. Одними з ключових закономірностей економічного розвитку в довгостроковій перспективі, на думку С. Ю. Глазьева є нелінійність траєкторій та циклічність серед процесів техніко-економічного розвитку, поширення і заміщення технологій, а також наявність між фазами життєвого циклу еволюції технологій розривів, подолання яких залежать від становища інститутів щодо забезпечення науково-технічного прогресу. В свою чергу інституціональне середовище істотно роль відіграє у процесах розвитку суб'єктів і економічних систем, створюючи можливості і надаючи для здійснення трансформаційних процесів ресурси, якими є процеси інноваційного розвитку. Крім того, на думку М. Портера та інших зарубіжних науковців сучасності, сам перехід від сировинної економіки, що залежить від інвестицій іноземних інвесторів через модернізацію економіки до інноваційної економіки, що для України характерно в даний час, залежить від внутрішніх інститутів та їх функціонування.

Інститути як системи прийнятих у суспільстві норм і правил (у класичному трактуванні Д. Норта), що забезпечують функціонування економіки і держави, створюють для всіх економічних суб'єктів рівні умови функціонування та здійснення економічної діяльності. Тому в даний час саме механізм інституціонального регулювання економіки в про-

тивагу прямим державним інвестиціям в окремі «стратегічні» або «пріоритетні» галузі є особливо значущим.

Інститути, звичайно, створюються людьми, і саме люди розвивають та змінюють інститути, при цьому формуються можливості якими володіють члени суспільства [1, с. 87]. Тому і організації та підприємства для того створюються, щоб ці можливості використовувати, і по мірі свого розвитку вони ж і змінюють інститути. Згідно Д. Норту, результуючий напрямок інституціональних змін формується за рахунок:

- «ефекту блокування», який виникає внаслідок симбіозу організацій і інститутів на основі структури мотивів спонукання, що створюється цими інститутами;

- зворотнім впливом змін в можливостях сприйняття і реакції індивідів.

При поясненні інституціональних змін (які, безсумнівно, значимі у процесах інноваційного розвитку) найбільш доцільно використання еволюційної теорії: неефективні інститути з плином часу відмирають, а ефективні відповідно виживають, в силу цього відбувається поступово розвиток ефективніших форм соціальної, політичної і економічної організації. Сама ж неефективність одних і ефективність других механізмів координації проявляється в результаті інституціональної метаконкуренції, тобто конкуренції інститутів. За аналогією з ринковою конкуренцією на інституціональному ринку відбувається відбір інститутів в залежності від їхньої здатності охоплювати найбільшу кількість взаємодій ринкових агентів при порівняно низькому рівні транзакційних витрат. При цьому існує і «неконкурентний» інституціональний ринок, існування якого може призводити до погіршуючого відбору інститутів і консервації даної ситуації у вигляді стійкої, але не зовсім ефективною рівноваги (або нерівноваги).

Нерівноважні (і неефективні рівноважні) ситуації, що складаються на ринку, які характеризуються неефективними інститутами, можуть призвести до виникнення «інституціональних пасток» [2, с. 24]. Неефективність проявляється в тому, що такий інститут залучає економічних агентів низькими витратами на «вході», при цьому в процесі функціонування виникають значні поточні витрати, а на «виході» – більш високі витрати. При цьому не будь-який неефективний інститут є «пасткою», а сама «пастка» не завжди є наслідком дисфункції інституту (наприклад, сучасна біржа, механізм споживчого та іпотечного кредитування).

Отже, динамічні процеси в економіці призводять до створення економічних ситуацій, які характеризують нерівновагу не тільки на товарних ринках, але і на інституціональному ринку. Таким чином, інноваційна економіка, в тому числі і спрямована на відбір або створення ефективних інсти-

тутів, що забезпечують ефективне регулювання та координацію економіки.

Держава може запропонувати економіці «традиційну» для себе форму впливу – створення і реалізація механізму державної політики; в даному випадку мова йде про державну технологічну політику, в рамках якої визначаються (обираються) пріоритети напрямів технологічного розвитку економіки [3, с. 40].

В умовах науково-технічного прогресу, коли держава виступає його прискорювачем, вона і створює ті інститути, які би міг створити вільний ринок, – квазіринкові інститути.

Модернізація як процес удосконалення щодо макроекономічної системи (рис. 1) спирається на два напрямки:

- методи та інструменти стимулювання економічного зростання (гарантії за кредитами, податкові пільги, субсидії тощо, а також розробка довгострокових планів розвитку економіки із створенням стимулів до участі у програмах приватного сектору);

- вдосконалення інститутів, тобто інституціональні реформи (в основному оновлення діючих інститутів і створення нових інститутів, перш за все, в цілях зниження транзакційних витрат).

- зростання ролі інформації та інформаційних технологій, що веде до подальшого зростання попиту на інформацію про діяльність всіх провідних інститутів і організацій, підвищує вимоги до їх прозорості.

Якість інститутів для економічного зростання створюється за рахунок інституціональних трансформацій (обов'язково при наявності можливостей уникнути «інституціональні пастки») на основі таких процесів, що є предметами сучасної інституціональної теорії (до речі, одночасно і аспектами економічної політики держав):

- рекомбінація (оновлення) діючих інститутів;
- проектування (створення) нових інститутів;
- імпорт запозичених інститутів;
- трансформація у нові формальні інститути (і назад) існуючих неформальних інститутів;
- адаптація до нових неформальним (і назад) існуючих формальних інститутів.

Так, державою спеціально створюються нові інститути – інститути розвитку, покликані забезпечувати перерозподілення ресурсів на зиск проєктів розвитку, направлених на створення потенціалу щодо економічного зростання [6, с. 54]. При цьому суб'єктивно створювані інститути повинні бути адекватними об'єктивним економічним умовам і проектуватися з урахуванням ступеня їх відповідності потребам економічних суб'єктів.

На нашу думку, саме створення нових інститутів доцільно в тих секторах, де «провали ринку» і неефективність вже діючих інститутів найбільш очевидна. Тим не менш повністю оновити інсти-

туціональне середовище неможливо – впровадження нових інститутів слід здійснювати при одночасному збереженні вже діючих інститутів, поступово відмовляючись від неефективних.

Слід також зазначити, що існує позиція, згідно з якою інститут взагалі створити не можна, оскільки таким чином «псевдоінститут» буде виступати як засіб досягнення цілей певної вузької групи суб'єктів і може просто «прижитися». При втраті примусового або мотивуючого впливу такий «псевдоінститут» зникне, не знайшовши інституціональної форми. Тому інститути формуються тільки на основі еволюції, і, на думку Р. Б. Клейнера можливо створення відносно працюючих «квазі-інститутів» для тимчасового виконання функцій

в рамках допоміжних стратегій розвитку інституціонального середовища суспільства.

Виникнення інституту можливо, якщо підприємства, здійснюючи інноваційний розвиток, будуть формувати компроміси, як між собою, так і в суспільстві в цілому [7, с. 53]. Поява стійких компромісів призведе до того, що в суспільстві виникатимуть конвенції, які забезпечують розвиток окремих підприємств і які будуть підтримуватися державою. Такі спільні зусилля повинні привести до формування інноваційних інститутів на основі спеціальних «організаційних платформ» (рис. 2).

Більш суттєвою проблемою є перетворення та адаптація інститутів. Так, існує механізм запозичення інститутів – «трансплантація інститу-



Рис. 1. Процес модернізації з позиції інституціонального регулювання

Джерело: розроблено автором

тів», де інститути виступають як об'єкти купівлі-продажу. Такий механізм, на думку ряду вчених-інституціоналістів дає можливість виграшу в процесах впровадження норм і стандартів, що визначають інститути, через вже проведену перевірку їх ефективності. Зазначимо, що так звана «наздоганяюча модернізація» в цьому контексті дозволяє підвищити ефективність і комплексність інституціональних перетворень у перехідних або економіках, що розвиваються. Однак слід враховувати, що інститути, які імпортуються можуть функціонувати не так, як очікується, оскільки у них може не бути необхідні їм політичної, економічної бази та інституціонального середовища.

На нашу думку, теоретичне обґрунтування цілеспрямованого і обґрунтованого формування ефективних економічних інститутів та в цілому інституціонального середовища доцільно на основі синтезу підходів «вироснування» і «трансплантації» інститутів, включаючи оновлення, створення (в тому числі і інститутів розвитку як окремий вид інститутів), імпорт, імітацію, трансфер, модифікацію, рекомбінацію та інші способи керованої інсти-

туціоналізації. При цьому необхідний перехід від механізму запозичення до вирощування інститутів як поступове впровадження і вбудовування в існуючу систему інститутів, які, зокрема, стимулювали подальший розвиток науково-технічного прогресу.

Слід зазначити, що, наприклад, промислові підприємства в рамках модернізації можуть отримати певні переваги, виходячи з того, в якому саме інституціональному середовищі вони функціонують. Так, згідно з теорією різноманітності капіталістичних систем, існують три форми ринкової економіки:

- LME (liberal market economy) – ліберальна ринкова економіка, орієнтована на радикальні інновації;
- CME (coordinated market economy) – регульована ринкова економіка, орієнтована на конкуренцію за рахунок поетапних інновацій, що розвиваються, у виробничих мережах;
- DME (depended market economy) – залежна ринкова економіка, що характеризується низьким рівнем внутрішніх інвестицій, залежністю від іноземного капіталу і транснаціональних корпорацій.



Рис. 2. Інституціональні основи організаційних платформ

Джерело: розроблено автором

Висновки з проведеного дослідження. Отже, на основі проведених міркувань, ми можемо зробити висновок про те, що існує об'єктивна необхідність формування теорії інституціональних переваг економічних суб'єктів, основним положенням якої може бути наступне: економічний суб'єкт (підприємство або організація), дотримуючись принципів інституціоналізації, отримує інституціональні переваги для здійснення перетворень в умовах інноваційної економіки.

Так, українські промислові підприємства потребують модернізації. Тому вони в певному плані пред'являють попит на інститути модернізації (оновлення, створення або редагування), тим самим сприяючи збільшенню швидкості інституціональних перетворень та досягнення їх ефективності.

Таким чином, зміни в системі інститутів є результатом дії науково-технічного прогресу на загальноекономічні процеси і процесів модернізації і технологічного розвитку промислових підприємств, яким зацікавленим економічним суб'єктам необхідні інституціональні ресурси для реалізації програм модернізації та інноваційного розвитку як інституціональні можливості, для зміцнення конкурентних переваг і отримання прибутку.

Отже, виходячи з положень інституціональної теорії, ми пропонуємо рішення завдання інноваційного розвитку промисловості як виконання зобов'язуючого (експліцитного) контракту, який укладається між інститутом (як власником інституціональних ресурсів для модернізації) і економічним суб'єктом – промисловим підприємством. У контракті на модернізацію повинні бути визначені права і відповідальність кожної із сторін у відношенні до ресурсів розвитку промисловості, принципи взаємодії і координації, пропорції розподілу ризиків, витрат і вигод від здійснення діяльності промислового підприємства.

При цьому предметом такого контракту повинні бути правила обміну та взаємного використання ресурсів з метою отримання вигод обома сторонами внаслідок довгострокового розвитку промисловості. Так, сторони обмінюють обіцянки частки кожного в очікуваному результаті (як майбутньої причини поліпшеного конкурентного становища промислового підприємства та промисловості як галузі економіки) на добровільні обмеження своєї опортуністичної поведінки у вигляді нецільового використання переданих у рамках виконання контракту ресурсів або при порушенні умов контракту.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гайдай Т. В. Інституціонально-еволюційний підхід у дослідженні інверсійного типу системної трансформації / Т. В. Гайдай // Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая. – 2009. – Вып. 37-1. – С. 85-89.
2. Гасанов С. С. Фінансування структурних зрушень та інноваційної модернізації / С. С. Гаса-

нов, В. О. Сизоненко // Фінанси України. – 2014. – № 5. – С. 20-29.

3. Гриценко В. В. Сутність і категоріальна відмінність понять «інститут» та «інституція» / В. В. Гриценко // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського. Серія: Економічні науки. – 2009. – № 4 (44). – С. 37-49.

4. Єфименко Т. І. Інституціональне регулювання економічного розвитку / Т. І. Єфименко // Економіка України. – 2011. – № 1. – С. 22.

5. Катигрובה О. Система інституціоналізації інноваційних процесів в умовах ринкової трансформації / О. Катигрובה // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2012. – № 143. – С. 34-37.

6. Леоненко П. М. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності в Україні за технологічними укладами / П. М. Леоненко, Н. М. Краус // Фінанси України. – 2016. – № 4 (60). – С. 50-64.

7. Тарасевич В. М. До еволюції інституціональної теорії: класичний, новий і неінституціоналізм / В. М. Тарасевич // Фінанси України. – 2012. – № 8. – С. 52-56.

REFERENCES:

1. Gajdaj T. V. (2009) Instytucjonal'no-evoljucijnyj pidhid u doslidzhenni inversijnogo typu systemnoi' transformacii' [Institutional-evolutionary approach to the study of inversion type system transformation]. Donetsk: Scientific papers of DonNTU. Series : economic, pp. 85–89. (in Ukrainian)
2. Gasanov S. S. (2014) Finansuvannja strukturnyh zrushen' ta innovacijnoi' modernizacii' [Funding for structural changes and innovative modernization]. Kiev: Finance Of Ukraine, pp. 20–29. (in Ukrainian)
3. Grycenko V. V. (2009) Sutnist' i kategorial'na vidminnost' ponjat' «instytut» ta «instytucija» [The essence and categorical difference between the concepts «institution» and «institution»]. Donetsk: Bulletin of Donetsk national University of Economics and trade named. Mikhail Tugan-Baranovsky. Series: Economic science, pp. 37–49. (in Ukrainian)
4. Jefymenko T. I. (2011) Instytucjonal'ne reguljuvannja ekonomichnogo rozvytku [Institutional regulation of economic development]. Kiev: Ukraine's Economy, p. 22. (in Ukrainian)
5. Katygrobova O. (2012) Systema instytucjonalizacii' innovacijnyh procesiv v umovah rynkovoї transformacii' [The system of institutionalization of innovative processes in the conditions of market transformation]. Kiev: Herald of Kyiv national University named after Taras Shevchenko, pp. 34–37. (in Ukrainian)
6. Leonenko P. M. (2016) Finansove zabezpechennja innovacijnoi' dijal'nosti v Ukrai'ni za tehnologichnymy ukladamy [Financial provision of innovative activity in Ukraine over the technological modes]. Kiev: Finance Of Ukraine, pp. 50–64. (in Ukrainian)
7. Tarasevych V. M. (2012) Do evoljucii' instytucjonal'noi' teorii': klasycznyj, novyj i neoinstytucjonalizm [The evolution of institutional theory: classical and new institutionalism]. Kiev: Finance Of Ukraine, pp. 52–56. (in Ukrainian)

Odnorog M.A.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Doctoral Student Department of theory of Economics and Finance,
Scientific-research financial Institute State educational-scientific
institution «Academy of financial management»
The Ministry of Finance of Ukraine

ROLE OF INSTITUTIONAL ENVIRONMENT IN THE CONDITIONS OF INNOVATIVE ECONOMY

The innovation economy is driving demand for relevant institutions on the part of economic actors – the organizations and enterprises, thus contributing to improved efficiency and increased speed of institutional transformation. Institutions at the same time, reducing the prerequisites for the innovation economy, the uncertainty of interactions between economic actors are coordinated by directly allocating resources, executing the function in a market economy similar price regulation. Therefore, the study of the role of the institutional environment in the conditions of innovative economy becomes particularly relevant.

The purpose of the study is to develop evidence-based proposals identify the role of the institutional environment in the innovation economy.

Theoretical and methodological basis of research is the dialectical method of cognition and systematic approach through which theoretical and methodological foundations of the formation of the institutional environment in the innovation economy.

The analysis of modern concepts (evolutionary theory of institutions, the theory of «institutional transplantation», the theory of organizational platforms, creation of development institutions), which allowed to identify the features and capabilities of the institutional reforms in the field of support of development of industrial enterprises in innovative areas and to formulate and justify the principles of institutionalization relative to the value of the state's requirements of innovative economy and modernization and technological growth of industrial enterprises.

The conclusion. Dynamic processes in the economy resulted in economic situations that characterize the imbalance not only in commodity markets but also on the institutional market. Thus, innovative economy, including those aimed at the selection or the creation of effective institutions to ensure efficient management and coordination of the economy.

There is a need for the formation of the theory various institutional advantages of economic actors, the position of which can be the following: economic entity (organization or enterprise), adhering to all the principles of institutionalization, and receives in return certain advantages for institutional conditions of innovative economy to implement change.